

TADEUSZ SZULC
DR HAB., PROF. UŁ, UNIWERSYTET ŁÓDZKI
ORCID: 0000-0002-1943-5122

Posag królowych w świetle umów małżeńskich królów polskich z XV–XVII w.

1. Wprowadzenie; 2. Pochodzenie społeczne wybranek królewskich; 3. Ustanowienie posagu; 3.1. Podmiot uposażający; 3.2. Przedmiot posagu i jego wysokość; 3.3. Termin i forma przekazania; 3.3.1. Ryczałtem; 3.3.2. W ratach; 3.3.3. Z dochodów pobieranych z dóbr zastawnych; 3.4. Konsekwencje niedotrzymania terminu przekazania posagu; 4. Podsumowanie.

1

W dawnej Polsce zawarcie związku małżeńskiego poprzedzały rokowania, w wyniku których ustalane były warunki umowy małżeńskiej¹. Jednym z zasadniczych warunków był posag². Był to majątek wnoszony przez niewiastę wstępującą w związek małżeński, mający ulżyć małżonkowi w ponoszeniu ciężarów małżeńskich, będący częścią spadkową córki wydzielaną z majątku rodzinnego³. Odebrawszy posag, córka traciła prawa do majątku rodziny, z której wyszła⁴. Posag, czyli przysporzenie na rzecz męża, powinien również przynieść korzyść kobiecie. Mogła ona oczekiwać od małżonka utrzymania jej na poziomie kształtowanym wartością wniesionego posagu⁵. Czy te same zasady obowiązywały w stosunkach majątkowych małżeństw królewskich?

¹ Strona naruszająca postanowienia układu przedślubnego musiała wynagrodzić szkodę lub zapłacić określoną karę pieniężną, zob. W. Spasowicz, *O stosunkach majątkowych między małżonkami wedle dawnego prawa polskiego*, [w:] idem, *Pisma*, t. IV, Petersburg 1892, s. 33–34; A. Winiarz, *Polskie prawo majątkowo-małżeńskie w wiekach średnich*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny” 1899, Serya II, t. XII, s. 163–164; P. Dąbkowski, *Prawo prywatne polskie*, t. I, Lwów 1910, s. 348.

² A. Winiarz, *op. cit.*, s. 173.

³ P. Burzyński, *Prawo polskie prywatne napisane i poświęcone pamięci ubiegłych w roku 1864 pięciuset lat istnienia Uniwersytetu Krakowskiego*, t. 2, cz. 2: *Prawo rodzinne*; cz. 3: *Prawo majątkowe*, Kraków 1871, s. 135–136; W. Spasowicz, *op. cit.*, s. 12–13; A. Winiarz, *op. cit.*, s. 161; P. Dąbkowski, *op. cit.*, s. 387–388.

⁴ *Ibidem*, s. 388.

⁵ A. Stępkowska, *Ustanowienie a ukonstytuowanie się posagu w rzymskim prawie klasycznym*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2006, t. 6, z. 1, s. 195–197.

W literaturze zagadnieniem posagów małżonek królów polskich nie zajmowano się bliżej. O zabiegach, rokowaniach i układzie małżeńskim Bony Sforzy z Zygmuntem I Jagiellończykiem obszernie pisze w monografii o królowej Bonie Władysław Pociecha⁶. Starania Zygmunta III Wazy o rękę Anny Habsburżanki, z pominięciem jednak kwestii majątkowych, omawia Aleksandra Barwicka-Makuła⁷. Ogólne uwagi odnośnie do posagu żon Jagiellonów podała Urszula Borkowska⁸. O posagu małżonek monarszych znajdujemy wzmianki w pracach autorów piszących o królu i królowej w dawnej Polsce⁹. Podstawą źródłową niniejszego opracowania są teksty układów małżeńskich: Kazimierza Jagiellończyka, Zygmunta I Jagiellończyka, Zygmunta II Augusta, Zygmunta III, Władysława IV i Jana Kazimierza Wazów oraz Michała Korybuta Wiśniowieckiego. W publikacji pomijamy związki władców, o których intercyzach nie zachowały się żadne informacje, względnie ich małżeństwa doszły do skutku, gdy nie byli jeszcze koronowanymi władcami Polski¹⁰.

2

Z 11 omawianych związków małżeńskich, siedem zawartych zostało z przedstawicielkami dynastii Habsburgów, jeden z Węgierką z magnackiego rodu Zápolyów, jeden z przedstawicielką z rodu książęcego Sforzów, i dwa z Francuzkami z książęcego rodu de Nevers.

⁶ W. Pociecha, *Królowa Bona (1494–1557). Czasy i ludzie Odrodzenia*, t. 1, Poznań 1949, s. 188–214.

⁷ A. Barwicka-Makuła, *Od wrogości do przyjaźni. Habsburgowie austriaccy wobec Polski w latach 1587–1592*, Katowice 2013, s. 336, 340, 341–349, 352–356.

⁸ U. Borkowska, *Pacta matrimonialia domu Jagiellonów*, „Roczniki Humanistyczne” 2000, t. XLVIII, z. 2: *Historia*, zeszyt specjalny: *Cursus mille annorum ofiarowane Profesorowi Eugeniuszowi Wiśniowskiemu*, s. 51–52, 53–54.

⁹ Np. A. Przeździecki, *Zygmunt I i Barbara Zapolya*, [w:] idem, *Jagiellonki polskie w XVI wieku. Obrazy rodziny i dworu Zygmunta I i Zygmunta Augusta królów polskich*, t. I, Kraków 1868, s. 13; A. Przyboś, *Michał Korybut Wiśniowiecki 1640–1673*, Kraków 2007, s. 79–80; A. Sucheni-Grabowska, *Zygmunt August król polski i wielki książę litewski 1520–1562*, Warszawa 1996, s. 325; T. Szulc, *Status prawnomajątkowy Ludwika Marii de Gonzaga w świetle intercyz małżeńskich z roku 1645 i 1649*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2015, t. XCVI, s. 155–157.

¹⁰ Dotyczy to: dwóch ostatnich Piastów, spośród Jagiellonów – Władysława Jagiełły, Władysława III Warneńczyka i Aleksandra Jagiellończyka, zaś z monarchów elekcyjnych – Jana Sobieskiego, Augusta II Sasa i jego syna, przyszłego Augusta III.

Tabela 1. Data zawarcia związku, wiek partnerów, pochodzenie małżonki

Król i królowa	Data zawarcia związku	Wiek partnerów	Pochodzenie królewskiej małżonki
Kazimierz Jagiellończyk Elżbieta Rakuszanka	1453 r.	26 lat 17 lat	trzecie z czworga dzieci Albrechta V Habsburga, od 1404 r. księcia Austrii, od 1437 r. króla Czech i Węgier, a od 1438 r. króla rzymskiego (jako Albrecht II); matka: Elżbieta, córka cesarza rzymskiego, króla Czech i króla Węgier Zygmunta Luksemburczyka ^I .
Zygmunt I Jagiellończyk Barbara Zápolya	1512 r.	44 lata 17 lat	trzecie z czworga dzieci Stefana Zápolyi, najpotężniejszego magnata Węgier, wojewody siedmiogrodzkiego (najwyższego świeckiego urzędnika króla Węgier), żupana spiskiego i trenczyńskiego; matka: Jadwiga księżna cieszyńska, córka Przemysła II księcia cieszyńskiego i Anny księżnej mazowieckiej ^{II} .
Zygmunt I Jagiellończyk Bona Sforza	1518 r.	50 lat 24 lata	trzecie z czworga dzieci Gian Galeazzo Sforzy księcia Mediolanu i Izabeli Aragońskiej księżnej Mediolanu i Bari, Rosano ^{III} .
Zygmunt II August Elżbieta Habsburżanka	1543 r.	23 lata 17 lat	najstarsze z 15 dzieci arcyksięcia Ferdynanda Habsburga, króla Czech, Węgier (od 1526 r.), króla rzymskiego (od 1531 r.), i Anny Jagiellonki, córki Władysława II Jagiellończyka, króla Czech i Węgier ^{IV} .
Zygmunt II August Katarzyna Habsburżanka	1553 r.	33 lata 20 lat	siódme z 15 dzieci arcyksięcia Ferdynanda Habsburga i Anny Jagiellonki ^V .
Zygmunt III Waza Anna Habsburżanka	1592 r.	26 lat 19 lat	drugie z 15 dzieci arcyksięcia Karola II Habsburga, księcia Styrii, Karyntii i Krainy, (brata cesarza Maksymiliana II), i Marii, córki Albrechta V bawarskiego ^{VI} .
Zygmunt III Waza Konstancja Habsburżanka	1605 r.	39 lat 17 lat	czternaste z 15 dzieci arcyksięcia Karola II Styryjskiego, młodsza siostra pierwszej żony Zygmunta III, Anny Habsburżanki ^{VII} .
Władysław IV Waza Cecylia Renata Habsburżanka	1637 r.	42 lata 26 lat	szóste z siedmiorga dzieci (druga córka) Ferdynanda II, króla Czech (od 1617), Węgier (od 1618) cesarza (od 1619), i Marii Anny Wittelsbach księżniczki bawarskiej, siostry cesarza Ferdynanda III ^{VIII} .
Władysław IV Waza Ludwika Maria Gonzaga de Nevers	1645 r.	50 lat 34 lata	trzecie z sześciorga dzieci, najstarsza córka Karola I księcia de Nevers i Rethel, księcia Mantui i Montferrat (od 1627 r.), para Francji, i Katarzyny de Guise księżnej Maine ^{IX} .

Król i królowa	Data zawarcia związku	Wiek partnerów	Pochodzenie królewskiej małżonki
Jan Kazimierz Waza Ludwika Maria Gonzaga de Nevers	1649 r.	40 lat 38 lat	wdowa po królu Władysławie IV Wazie
Michał Korybut Wiśniowiecki Eleonora Maria Józefa Habsburżanka	1670 r.	30 lat 17 lat	drugie z czworga dzieci Ferdynanda III Habsburga, króla Czech, Węgier i Chorwacji, cesarza (od 1637 r.), i jego trzeciej żony Eleonory Gonzagi, córki Karola II Gonzagi księcia Mantui ⁸ .

¹ K. Szajnocha, *Matka Jagiellonów. Szkic historyczny*, Warszawa–Lublin–Łódź–Kraków 1918, s. 8; J. Garbacik, *Elżbieta Rakuszanka (1436–1505)*, PSB, t. VI, Kraków 1948, s. 250; ^{II} J. Bartoszewicz, *Barbara Zapolska*, [w:] *Encyklopedia Powszechna*, t. 2, Warszawa 1860, s. 863; W. Pociecha, *Barbara Zapolska (1495–1515)*, PSB, t. I, Kraków 1935, s. 293; Z. Wdowiszewski, *Genealogia Jagiellonów i Domu Wazów w Polsce*, Kraków 2005, s. 118–119; K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziębiccy, głogowscy, żagańscy, oleśnicy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*, Kraków 2007, s. 651–652; ^{III} W. Pociecha, *Królowa Bona (1494–1557). Czasy i ludzie Odrodzenia*, t. 1, Poznań 1949, dok. 2: Intercyza ślubna Zygmunta I i Bony Sforzy, s. 260; Z. Wojciechowski, *Zygmunt Stary (1506–1548)*, oprac. A.F Grab-ski, Warszawa 1979, s. 132; W. Pociecha, *Bona Sforza d' Aragona (1494–1557)*, PSB, t. II, Kraków 1936, s. 288. Izabela Aragońska była córką króla neapolitańskiego Alfonsa II z dynastii aragońskiej; ^{IV} E. Rudzki, *Polskie królowe. Żony Piastów i Jagiellonów*, t. I, Warszawa 1985, s. 235–236; M. Duczmal, *Jagiellonowie. Leksykon biograficzny*, Kraków 1996, s. 215; ^V *Ibidem*; ^{VI} K. Lepszy, *Anna Austriacka*, PSB, t. I, Kraków 1935, s. 132; E. Rudzki, *op. cit.*, s. 46–47; P.P. Szpaczyński, *Mocarstwowe dążenia Zygmunta III w latach 1587–1618*, Kraków 2013, s. 141–142; ^{VI} A. Mosbach, *Kilka kart z dziejów austriacko-szląsko-polskich, mianowicie za Zygmunta III*, Poznań 1869, s. 205; A. Strzelecki, *Sejm z r. 1605*, Kraków 1921, s. 178, 179–180; S. Łubieński, *Droga do Szwecji Zygmunta III, króla polskiego i szwedzkiego, w 1593 roku*, tłum. A.B. Jocher. *Rozruchy domowe w Polsce*, tłum. S. Szczygieł, Opole 2009, s. 33–36; ^{VIII} J. Bartoszewicz, *Cecylia Renata*, [w:] *Encyklopedia Powszechna*, t. 5, Warszawa 1861, s. 5; W. Dobiecki, *Cecylia Renata Austriacka. Władysława IV pierwsza małżonka*, „Dzwon Literacki. Pismo Zbiorowe” 1846, t. II, s. 331; W. Czapliński, *Cecylia Renata*, [w:] PSB, t. III. Kraków 1937, s. 213; ^{IX} K. Waliszewski, *Polsko-francuskie stosunki w XVII wieku. 1644–1667. Opowiadania i źródła historyczne ze zbiorów archiwalnych francuskich publicznych i prywatnych...*, Kraków 1889, s. 16; Z. Libiszowska, *Ludwika Maria Gonzaga*, PSB, t. XVIII, Wrocław–Warszawa–Kraków 1973, s. 106; E. Rudzki, *op. cit.*, s. 119–120; T. Szulc, *Status prawnomajątkowy Ludwiki Marii de Gonzaga w świetle intercyz małżeńskich z roku 1645 i 1649*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2015, t. XCVI, s. 149–150; ^X M. Hennel-Bernasikowa, *Ślub królewski na Jasnej Górze. Michał Korybut Wiśniowiecki i Eleonora Habsburg – 1670*, Jasna Góra–Częstochowa 2005, s. 26; A. Przyboś, *Michał Korybut Wiśniowiecki 1640–1673*, Kraków 2007, s. 80–81.

Źródło: opracowanie własne.

Z zachowanych umów małżeńskich wynika, że dwukrotnie w związek małżeński wstępowali: Zygmunt I Jagiellończyk, Zygmunt II August¹¹, Zygmunt III Waza i Władysław IV. Na osiem sfinalizowanych przez tychże monarchów związków, w sześciu ich partnerkami były Habsburżanki. Jan Kazimierz Waza i Michał Korybut Wiśniowiecki wstąpili w związek raz. Z rodów królewsko-cesarskich pochodziły małżonki: Kazimierza Jagiellończyka – Elżbieta Rakuszancka; Zygmunta II Augusta – pierwsza żona Elżbieta i trzecia Katarzyna Habsburżanki; Zygmunta III Wazy – Anna i Konstancja; pierwsza żona Władysława IV Wazy Cecylia Renata i żona Michała Korybuta Wiśniowieckiego Eleonora Maria Józefa. Z rodu książęcego wywodziły się: druga żona Zygmunta I Jagiellończyka – Bona Sforza, druga żona Władysława IV – Ludwika Maria Gonzaga de Nevers¹² i małżonka Jana Kazimierza, który pojął za żonę wdowę po bracie. Pierwszą żoną Zygmunta I Jagiellończyka była poddana jego brata Władysława Jagiellończyka, króla Węgier i Czech, Barbara Zápolya.

3

Obowiązek wydania posagu spoczywał na osobie posiadającej dobra, z których kobiecie należał się posag¹³ – przede wszystkim na ojcu kobiety. W razie jego śmierci przechodził na braci rodzonych, w dalszej kolejności – na braci stryjecznych, siostry, matkę, względnie na dalszych krewnych dzierżących dobra¹⁴.

W spisywaniu kontraktu ślubnego uczestniczyli pełnomocnicy obu stron. Panę młodą reprezentował jej formalny opiekun, który czuwał, aby w tekście układu uwzględnione zostały wszystkie niezbędne ustalenia traktujące o uposażeniu wnoszonym przez nią do małżeństwa. W przedmiocie posagu w umowie zamieszczało postanowienia określające: osobę ustanawiającą posag, przedmiot posagu, jego wysokość, termin i formę przekazania, los posagu na wypadek śmierci jednego z małżonków.

3.1. Posag ustanawiał ojciec, a gdy go zabrakło, matka, względnie brat panny młodej. Gdy ich nie było – opiekun. W przypadku Elżbiety i Katarzyny, pierw-

¹¹ Zygmunt II August był żonaty trzykrotnie. Małżeństwa z Barbarą Gasztołdową Radziwiłówną nie poprzedziło zawarcie umowy małżeńskiej.

¹² Ludwika Maria pochodziła z bocznej linii rodu książęcego Gonzaga, który osiadł w połowie XVI w. we Francji. Po śmierci ojca, Karola I księcia de Nevers, przejęła za zgodą Ludwika XIV (którego była poddaną) francuskie posiadłości Gonzagów wraz z tytułem księżnej de Nevers.

¹³ A. Winiarz, *op. cit.*, s. 161.

¹⁴ W. Dutkiewicz, *Przypis do stosunków majątkowych między małżonkami podług dawnego prawa mazowieckiego*, Warszawa 1882 (Biblioteka Umiejętności Prawnych IV. Miscellanea), s. 72; P. Dąbkowski, *op. cit.*, s. 390. Obowiązek ten mógł ciążyć również na osobach obcych, które weszły w posiadanie takich dóbr (*ibidem*).

szej i trzeciej żony Zygmunta II Augusta, posąg wyznaczał ich ojciec cesarz Ferdynand I. W trzech przypadkach mamy do czynienia z sytuacją, gdy w trakcie zawierania związku nie żyli oboje rodzice panny młodej.

Ojciec Elżbiety Rakuszanki Albrecht V Habsburg zmarł w 1439 r., a matka Elżbieta Luksemburska – w 1442 r. Układ małżeński został spisany w sierpniu 1453 r. Do przekazania posagu Kazimierzowi Jagiellończykowi zobowiązał się młodszy brat Elżbiety, Władysław Pogrobowiec, król Czech i Węgier¹⁵.

W trakcie rokowań małżeńskich Władysława IV Wazy i Cecylii Renaty w 1637 r. zmarł jej ojciec cesarz Ferdynand II. Matka Maria Anna Bawarska zmarła wcześniej – w 1616 r., a obowiązek wyznaczenia posagu przeszedł na brata Cecylii Ferdynanda, wybranego na tron¹⁶.

Ludwika Maria w chwili zamążpójścia za Władysława IV była sierotą. Jej matka, Katarzyna de Guisse, księżna de Longueville zmarła w 1618 r., zaś ojciec, Karol I Gonzaga, diuk de Nevers – w 1637 r. Opiekunem Ludwiki Marii był król francuski¹⁷ Ludwik XIV, który objął tron w wieku 5 lat. Do czasu osiągnięcia przez Ludwika 13. roku życia (w 1651 r.) rządy jako regentka sprawowała jego matka Anna Austriaczka. W związku z tym w kontrakcie małżeńskim podpisanym 26 września 1645 r. w Fontainebleau, Ludwikę Marię reprezentowali król Francji Ludwik XIV i królowa regentka Anna Austriaczka. We wspomnianym kontrakcie król zadeklarował księżniczce Ludwice Marii posąg wysokości 700 000 talarów, czyli 2 100 000 liwrów. Z tej sumy, z racji zawarcia małżeństwa, Ludwik XIV zobowiązał się do wypłacenia Władysławowi IV posagu w wysokości 600 000 liwrów¹⁸.

Jeśli po śmierci ojca panny młodej przy życiu pozostawała matka, to ona wyznaczała posag. Tak było przy zawieraniu związku przez Barbarę Zápolyę, Bonę Sforzę i przez Habsburżanki Annę i Konstancję, córki Karola II Styryjskiego.

Ojciec Barbary, Stefan zmarł w 1499 r., pozostawiając żonę, księżnę Jadwigę cieszyńską z dwoma synami i córką. W umowie poprzedzającej zawarcie związku Zygmunta I Jagiellończyka z Barbarą Zápolyą, stroną reprezentującą narzeczoną byli jej matka i bracia: Jan wojewoda siedmiogrodzki i Jerzy żupan spiski¹⁹. Oni

¹⁵ *Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*, t. I, pars I–II, ed. M. Dogiel, Vilnae 1758 [dalej: Dogiel, I], dok. VII, s. 157.

¹⁶ *Ibidem*, dok. XCIX, s. 308.

¹⁷ Rodzicami chrzestnymi Marii Ludwiki byli Ludwik XIII i jego matka Maria Medycejska, królowa regentka.

¹⁸ Dogiel, I, dok. IX, pkt II i III, s. 470; K. Waliszewski, *Marya Mantuańska, królowa polska 1644–1648. Studium biograficzne na podstawie źródeł rękopiśmiennych*, „Biblioteka Warszawska” 1885, t. III, s. 333.

¹⁹ Upoważnienie do zrękowin królowej [Barbary], [w:] B. Przybyszewski, *Barbara Zápolya. Królowa Polski 1512–1515*, Łańcut 2000, dok. IV, s. 26–27.

ustanowili posag. O jego wysokości dowiadujemy się z dokumentu wystawionego 10 lutego 1512 r. przez Zygmunta I, traktującego o ustanowieniu oprawy²⁰.

Podobnie było przy zawieraniu związku Bony Sforzy. Jej ojciec Gian Galeazzo Sforza nie żył od 24 lat²¹. Posag wyznaczyła jej matka, księżna Izabela.

Ojciec Anny i Konstancji, Karol II Styryjski zakończył życie w 1590 r. W testamencie spisany w 1584 r. przewidział utworzenie rady opiekuńczej nad swoimi małoletnimi dziećmi²². W jej skład weszli cesarz Rudolf II (bratanek Karola II), Ferdynand II książę Tyrolu (starszy brat Karola II), Wilhelm V Wittelsbach (brat Anny Marii Bawarskiej, żony Karola II) i Anna Maria Bawarska (matka-wdowa)²³. Posag Anny, pierwszej żony Zygmunta III, wyznaczył Rudolf II wraz ze współopiekunami²⁴. Z kolei z treści umowy małżeńskiej z 1605 r. wynika, że młodszą córkę Konstancję reprezentowali jedynie dwaj członkowie rady opiekuńczej: Anna Maria z synem Ferdynandem²⁵. Cesarz Rudolf, być może ze względu na zaburzenia psychiczne²⁶, zaś Wilhelm V po abdykacji na rzecz syna (w 1597 r.) nie uczestniczyli w sporządzaniu kontraktu i ustanawianiu posagu²⁷.

²⁰ *Ibidem*, dok. XLVI, s. 119.

²¹ Gian Galeazzo Sforza zmarł 21 października 1494 r., 9 miesięcy po narodzinach Bony, zob. J. Rzońca, *Ceremoniał zaślubin i koronacji Bony Sforzy*, [w:] *Wesela, chrzciny i pogrzeby w XVI–XVIII wieku. Kultura życia i śmierci*, red. H. Suchojad, Warszawa 2001, s. 77.

²² A. Barwicka-Makuła, *op. cit.*, s. 329.

²³ *Ibidem*; V. Kočevár, *Ferdinand II. Vom innerösterreichischen Landesfürsten zum Kaiser des Heiligen Römischen Reiches*, „De Musica Disserenda” 2017, R. XIII, nr 1–2, s. 22, <https://ojs.zrc-sazu.si/dmd/article/download/6576/6228> [dostęp: 29.03.2019]. Zdaniem K. Lepszego (*Rzeczpospolita Polska w dobie sejmu inkwizycyjnego (1589–1592)*, Oświęcim 2015, s. 157) do rady należał również arcyksiążę Ernest, za nim podaje tak I. Lewandowska-Malec (*Zabezpieczenie majątkowe królowych polskich na przełomie XVI i XVII w. Oprawa wiana Anny i Konstancji z Habsburgów*, [w:] *Prawo blisko człowieka. Z dziejów prawa rodzinnego i spadkowego*, materiały z konferencji zorganizowanej przez Sekcję Historii Państwa i Prawa Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa UJ, Kraków 7–8 marca 2007 r., red. M. Mikuła, Kraków 2008, s. 39). Zdaniem A. Barwickiej-Makuły (*op. cit.*, s. 343, 345–346) Ernest Habsburg, choć nie był formalnie członkiem rady, to na życzenie Karola II i jego żony otrzymał od cesarza Rudolfa zwierzchnictwo nad władztwem styryjskim do czasu osiągnięcia pełnoletności przez najstarszego syna Karola II, Ferdynanda. Był opiekunem prawnym Anny i jej rodzeństwa. O powołaniu Ernesta na regenta zob. H. Dobner, *Briefwechsel zwischen Erzherzogin Maria von Innerösterreich und ihrer Tochter Anna, Königin von Polen und Schweden, während ihres Aufenthaltes in Schweden 1593/1594. Historische Analyse und Edition*, Universität Wien [mps pracy doktorskiej, 2015], s. 26, othes.univie.ac.at/38905/1/2015-08-10_0800925.pdf [dostęp: 29.03.2019].

²⁴ Dogiel, I, dok. LXXXIX, s. 273.

²⁵ *Ibidem*, dok. XCV, s. 287.

²⁶ K. Lepszy, *Rzeczpospolita Polska w dobie sejmu inkwizycyjnego (1589–1592)*, Oświęcim 2015, s. 42–43.

²⁷ Według Tobiasa Appla (*Der Ausbau geistlicher Zentren als Kernstück der Kirchenpolitik Herzog Wilhelms V. (1579–1597/98) in Bayern*, Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktor-

Ferdynand III, ojciec Eleonory Józefy Marii, żony Michała Korybuta Wiśniowieckiego, zmarł w 1657 r. Pozostawił żonę i troje dzieci. Cesarzem został wybrany przyrodni brat Eleonory Leopold I²⁸ i to on ustanowił posag.

Inaczej było w przypadku Ludwiki Marii po śmierci Władysława IV. Kontrakt małżeński pomiędzy nią a Janem Kazimierzem potwierdzony został przez Ludwika XIV. Utrzymano w mocy postanowienia z poprzedniej umowy z 1645 r.²⁹. W punkcie 4 kontraktu zastrzeżono posag dla Jana Kazimierza³⁰.

3.2. Posag zasadniczo miał postać pieniężną. Wyjątkiem w tej praktyce były posagi trzech Habsburżanek.

W siedmiu na 11 umów ślubnych wysokość posagu panny młodej wynosiła 100 000 fl. Dotyczy to: Elżbiety Rakuszanek, Barbary Zápolyi, Bony Sforzy, Elżbiety i Katarzyny Habsburżanek, Cecylii Renaty i Eleonory Marii Józefy Habsburg.

Pogląd o 500 000 fl. posagu Eleonory Marii Józefy wyrazili Rostislav Smíšek i Monika Konradowá. Ich zdaniem „wysokość posagu była wzorem poprzednich kontraktów ślubnych ustalona” na tę sumę³¹. Nie znaleźliśmy potwierdzenia dla powyższego stanowiska³². Wysokość posagu Cecylii Renaty wynosiła 100 000 fl.³³.

würde der Philosophischen Fakultät [...] der Universität Regensburg [mps pracy doktorskiej, 2009], s. 31, <https://core.ac.uk/download/pdf/11543796.pdf> [dostęp: 29.03.2019]) na wycofaniu się Wilhelma V z życia publicznego zaważyły m.in. problemy finansowe i zdrowotne oraz pragnienie poświęcenia się życiu duchowemu.

²⁸ Leopold I, syn Ferdynanda III z pierwszego małżeństwa z Marią Anną Habsburg, córką króla Hiszpanii Filipa III Habsburga i Małgorzaty Habsburg.

²⁹ Kontrakt małżeństwa Maryi Ludwiki z Janem Kazimierzem..., [w:] *Portofolio królowej Maryi Ludwiki, czyli Zbiór listów, aktów urzędowych i innych dokumentów, ściągających się do pobytu tej monarchini w Polsce*, wyd. E. Raczyński, t. I, Poznań 1844, art. 3, s. 38–39.

³⁰ „Oświadczamy, że nasz posag, wszystkie w ogólności i szczególności dobra, prawa, imiona, pretensje i sprawy jakiegokolwiek bądź rodzaju, źródła i waloru, nie excypując, ani zatrzymując z nich nic i z jakiegokolwiek bądź przyczyny, zastrzegamy sobie wyłącznie [...]”, *ibidem*, s. 39.

³¹ R. Smíšek, M. Konradowá, *Habsburgowie i Michał Korybut Wiśniowiecki: przyjazd arcyksiężniczki Eleonory Marii do Rzeczypospolitej w 1670 roku jako sposób komunikacji symbolicznej*, „Historia Slavorum Occidentis” 2015, nr 2 (9), s. 109.

³² Na usprawiedliwienie należy podać, że tekst A. Falniowskiej-Gradowskiej, na który powołują się Smíšek i Konradowá, został sformułowany opacznie. Brzmi on: „[...] roszczenia [Władysława IV były – T.S.] niemałe: 500 tysięcy dukatów zaległych sum posagowych matki i macochy, Anny i Konstancji, obydwu żon Zygmunta III”, zaś w następnym akapicie: „[...] kontrakt ślubny [...] wyznaczał Cecylii Renacie posag w wysokości 100 tysięcy florenów”, *Wjazd, koronacja, wesele Najjaśniejszej Królowej Jej Mości Cecylii Renaty w Warszawie roku 1637*, oprac. A. Falniowska-Gradowska, Warszawa 1991, s. 11.

³³ Dogiel, I, dok. C, s. 311.

W przypadku Eleonory, żony Michała Korybuta, posagiem nie była kwota 500 000 fl. Autorzy kwotę posagową 100 000 fl. połączyli z 400 000 fl. stanowiącymi dar ślubny jej brata cesarza Leopolda z okazji zamążpójścia Eleonory³⁴ – i całą sumę nazwali posagiem³⁵. Nieporozumienie spowodował brak precyzji językowej³⁶.

Annie i Konstancji, pierwszej i drugiej żonie Zygmunta III, wyznaczono posagi w wysokości po 45 000 talarów reńskich. Nie wiemy, dlaczego były to tak niskie kwoty, zważywszy że wysokość posagów pięciu poprzednich królowych (w tym trzech Habsburżanek) wynosiła po 100 000 fl.

Kwestia realizacji posagu i różnica w wysokości zwróciła uwagę współczesnych. W instrukcji sejmiku bełskiego danej posłom na sejmie 1605 r. w Warszawie przypominano fakt, że królowa Elżbieta, pierwsza żona króla, mimo że „nie wniosła tu nieboszczka posagu żadnego, to przyznaliśmy jej posagu [oprawy – T.S.] czterdzieści albo 50 tysięcy złotych”³⁷. O skromny posag drugiej żony Zygmunta III Konstancji mieli pretensję rokoszanie. Kwestię tę zamieścili w „Punktach rokoszowych [które czytał pan Marcin Broniewski w kole pod Sandomierzem 24 Augusti 1606]”. Stawiali oni za przykład Kazimierza Jagiellończyka, który „pojawszy [za żonę] także Rakuszanę i z nią 200 000 [wziął]”³⁸.

Ze szczególną sytuacją mamy do czynienia w przypadku Ludwiki Marii Gonzagi de Nevers. Z sześciorga rodzeństwa po roku 1637 pozostały przy życiu ona i jej siostra Anna Maria Gonzaga de Cleves³⁹. W 1637 r., po śmierci ojca, Karola I księ-

³⁴ T. Korzon, *Dola i niedola Jana III Sobieskiego 1629–1674*, t. II, Kraków 1898, s. 340; A. Przyboś, *Michał Korybut Wiśniowiecki 1640–1673*, Kraków 2007, s. 80; M. Kamecka-Skrajna, *Królowa Eleonora Maria Józefa Wiśniowiecka (1653–1697)*, Toruń 2007, s. 49.

³⁵ Dogiel, I, dok. CXL, s. 323; dok. 7, [w:] *Traktaty polsko-austriackie z drugiej połowy XVII wieku*, oprac., wstęp, przypisy Z. Wójcik, Warszawa 1985, s. 58.

³⁶ Podobną sytuację (połączenia różnych kwot) znajdujemy w wystąpieniu bpa płockiego Jana Gębickiego (Gembickiego) w trakcie obrad sejmu nadzwyczajnego 1670 r.: „A że tanta domo król Jmć florem wniósł in Europa pro socia thori z większym daleko posagiem niżeli przeszłe królowe Ich Mć z tego domu brane bywały, bo nie wnosiły do Polskiej ledwo 60 tysięcy twardych talarów, a terazniejsza królowa Jej Mć million z sobą wnosi”, zob. *Diariusz sejmu nadzwyczajnego 1670 roku*, oprac. K. Przyboś, M. Ferenc, Kraków 2004, s. 79.

³⁷ Instrukcja Województwa Bełskiego, Posłom na Sejm Warszawski w roku 1605 przez Jego Mci Pana Zamojskiego Kanclerza i Hetmana Koronnego pisana, [w:] A. Sokołowski, *Przed rokoszem. Studium historyczne za czasów Zygmunta III*, „Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności” 1882, t. XV, s. 209.

³⁸ Cyt. za: K. Kozłowski, *O powtórny ożenieniu króla Zygmunta III i jego stosunkach rodzinnych z Austrią*, „Biblioteka Warszawska” 1866, t. III, s. 307, przyp. 1.

³⁹ Anselme (de Sainte-Marie), Honoré Caille du Fourny, Louis Potier de Courcy, *Histoire généalogique et chronologique de la Maison Royale de France, des pairs, des grands officiers de la Couronne & de la Maison du Roy & des anciens barons du Royaume...*, t. III, a Paris 1728, s. 713; E. Gillois, *Chroniques du Nivernois. Les comtes et les ducs de Nevers*, Paris 1867, s. 211.

cia de Nevers i Rethel, francuskie posiadłości Gonzagów wraz z tytułem księżnej de Nevers przejęła Maria Ludwika, otrzymując decyzją Ludwika XIII dyplom na namiestnictwo tej prowincji⁴⁰. Była bogato uposażoną kandydatką na żonę. Kwota 700 000 talarów wymieniona w umowie małżeńskiej jako posag księżniczki⁴¹ nie stanowiła posagu małżeńskiego, który wносиła żona do związku celem ulżenia mężowi w ponoszeniu ciężarów małżeńskich. Większa część, 500 000 talarów, pozostawała w wyłącznym władaniu Ludwika Marii⁴². Właściwym posagiem była więc kwota 200 000 talarów. Wartość posagu wnoszonego przez Ludwikę Marię była dwukrotnie (a w porównaniu do posagów żon Zygmunta III – ponad czterokrotnie) wyższa od dotychczas wnoszonych. Taka wysokość posagu podyktowana była względami politycznymi. Dyplomacji francuskiej Ludwika XIV zależało na tym, by pozyskać Rzeczpospolitą jako sojusznika, osłabiając tym samym wpływ habsburskie.

W artykule czwartym kontraktu małżeńskiego Ludwika Marii z Janem Kazimierzem zastrzeżono dla króla posag, jednakże nie podano jego wysokości⁴³.

3.3. Stosowano trzy sposoby przekazania posagu panu młodemu: a) ryczałtem; b) w ratach; c) z dochodów pobieranych z dóbr zastawnych.

3.3.1. W przypadku ryczałtowej spłaty posagu określano czas lub warunek, od którego spełnienia uzależniano przekazanie sumy w ręce małżonka.

Postanowienie o przekazaniu posagu ryczałtem wynika z dokumentu wystawionego przez Władysława Pogrobowca⁴⁴ w związku z wcześniej uzgodnioną

⁴⁰ Marolles M. de, *Mémoires de Michel de Marolles, abbé de Villeloin*, divisez en trios parties, a Paris 1656, s. 120; *Le grand Condé et le duc D'Engihien. Lettres inédites à Marie-Louise de Gonzague, reine de Pologne, sur la cour de Louis XIV (1660–1667)*, publiées le manuscrit original autographe de Chantilly par E. Magne, Paris 1920, s. VI–VII; J. Bartoszewicz, *Maryja Ludwika Gonzaga de Nevers*, [w:] *Encyklopedia Powszechna*, t. 18, s. 100; Z. Libiszowska, *Ludwika Maria Gonzaga*, PSB, t. XVIII, Wrocław–Warszawa–Kraków 1973, s. 107.

⁴¹ „Sa Majesté a déclaré, & declare, que la Dot de la fusdite Princesse, est de sept cent mille Ecus, qui montent a deux millions cent mil Livres monnoie de France, comme il est dit ci après”, Dogiel, I, dok. IX, s. 470, pkt II.

⁴² Na tę sumę składały się kwoty pochodzące z dochodów i przeniesienia praw księżniczki na bankierów oraz kwota pochodząca z sukcesji znajdujących we Francji dóbr po zmarłym księciu Mantui. Ludwika była jedynym dzierżycielem majątku Gonzagów we Francji Ludwika XIV.

⁴³ Kontrakt małżeństwa Maryi Ludwiki z Janem Kazimierzem..., [w:] *Portofolio królowej Maryi Ludwiki...*, s. 39.

⁴⁴ „Quorum, ut solutio certior possit provenire, praefato Serenissimo Principi Domino Casimiri Regi Poloniae, et successoribus, Nos praesenti inscriptione astringimus, et obligamus, quod praefata centum aureorum millia infra hinc, et trium annorum decursum a Die Purificationis Sanctae Mariae proximo venturo computandorum immediate sese sequentium, non per partes, sed plenarie in Civitate nostra Namisloviensi, in Domini Casmiri Regi, Coronae

umową małżeńską pomiędzy jego siostrą Elżbietą a Kazimierzem IV Jagiellończykiem⁴⁵. Wkrótce odstąpiono od ryczałtu na rzecz rat. Na mocy porozumienia między Kazimierzem IV i Władysławem węgierskim postanowiono, że gdyby król węgierski zmarł przed uiszczeniem całości sumy, wówczas jego następcy zobowiązani są wpłacić 32 000 zł węgierskich czystego złota i sprawiedliwej wagi w uprzednio wyznaczonym terminie – czyli w ciągu 3 lat (lub wcześniej) od 2 lutego 1454 r.⁴⁶. Wpłata miała nastąpić do rąk króla polskiego lub jego pełnomocników. W późniejszym dokumencie wydanym z polecenia Kazimierza Jagiellończyka przez kancleza Jana z Koniecpola stwierdzano, że pozostałe 70 000 fl. zobowiązani byli spłacić następcy Władysława, bez ponoszenia konsekwencji w postaci kary umownej za opóźnienia uiszczenia spłaty całego posagu⁴⁷.

Pisząc o zawarciu związku pomiędzy Elżbietą a Kazimierzem Jagiellończykiem, Jan Długosz zamieścił uwagę, że posag Rakuszanek nie został nigdy wypłacony⁴⁸. Pogląd jakoby Elżbieta Rakuszanka nie wniosła posagu zakwestionował Zygmunt Wdowiszewski. Spłata zaległego posagu przeciągnęła się w czasie. Cesarz Fryderyk III 13 października 1471 r. wystawił list, w którym zobowiązał się w ciągu roku spłacić 32 000 fl. węgierskich zaległego posagu monarsze polskiemu⁴⁹. Zachowały się dokumenty z lat 1471–1472 poświadczające, że cesarz Fryderyk III otrzymał pokwitowanie odbioru przez Kazimierza i Elżbietę dwóch rat posagowych po 32 000 fl. węgierskich, w efekcie wszystkie raty zostały spłacone⁵⁰.

Regni Poloniae, aut suorum Haeredum et Successorum manus, aut Nuntiorum ad hoc cum pleno Mandato per ipsum Dominum Casimirum Regem, Coronam Poloniae, vel successores suos mittendorum nostris impensis reponemus, et reponi effectualiter ordinabimus sine dolo, et fraude, sub fide, et honore, qualibet difficultate, arte, ingenio et excusatione, quam interponere nullatenus poterimus, exclusa”, Dogiel, I, dok. VII, s. 157; *Index actorum saeculi XV ad res publicas Poloniae spectantium...*, wyd. A. Lewicki, Kraków 1888, s. 328, zapiska nr 2832.

⁴⁵ Dogiel, I, dok. VII, s. 157; E.M. Lichnowsky, *Geschichte des Hauses Habsburg*, Bd. 6: *Von Herzog Friedrichs Wahl zum römischen König bis zu König Ladislaus Tod*, Wien 1842, s. 163; Z. Wdowiszewski, *Genealogia Jagiellonów i Domu Wazów w Polsce*, Kraków 2005, s. 94.

⁴⁶ 2 lutego 1454 r. Rakuszanekę odprowadzono do Cieszyna, skąd polska delegacja zabrała ją do Krakowa.

⁴⁷ Dogiel, I, dok. VIII, s. 158–159.

⁴⁸ J. Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. XII: 1445–1461, red. J. Wyrozumski, wyd. 2, Warszawa 2009, s. 193; za nim B. Wapowski, *Dzieje Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego od roku 1380 do 1535*, tłum. i wyd. M. Malinowski, t. 3, Wilno 1848, s. 178; podobnie M. Bielski, *Kronika Polska*, t. II (księga IV, V), wyd. K.J. Turowski, Sanok 1856, s. 726.

⁴⁹ Dogiel, I, dok. XIV, s. 164; *Index actorum saeculi XV ad res publicas Poloniae spectantium...*, s. 465, zapiska nr 4096 z 13 października 1471 r.

⁵⁰ Z. Wdowiszewski, *op. cit.*, s. 97. Z kolei Maria Bogucka (*Kazimierz Jagiellończyk i jego czasy*, Warszawa 1981, s. 137) sądzi, że „posag chyba nie został w całości nigdy do Polski przekazany”.

W kontrakcie małżeńskim z 23 czerwca 1553 r. pomiędzy Katarzyną Habsburżanką a Zygmuntem II Augustem, wynegocjowanym w Wiedniu przez Mikołaja Radziwiłła, Ferdynand I zobowiązał się do wypłacenia kwoty posagowej w ciągu jednego roku od dnia dopełnienia małżeństwa⁵¹.

Z umów przedmałżeńskich Zygmunta III z pierwszą, a po jej śmierci z drugą żoną wynika, że posag żon miał być wypłacony w formie pieniężnej, w terminie 3 miesięcy po tym, jak sejm ustanowi oprawę dla małżonki królewskiej i powiadomi o tym akcie cesarza⁵². Kwota posagowa miała być w gotówce niezwłocznie wypłacona w Krakowie lub na granicy Królestwa, tak jak tego sobie zażyczy król Polski.

Posag Eleonory Marii Józefy miał być wpłacony ryczałtem po wyznaczeniu dóbr oprawnych dla królowej⁵³. Jesienią 1670 r. w instrukcji na sejmiki przedsejmowe król m.in. informował, że bez ustanowienia zabezpieczenia majątkowego posagu królowej nie może domagać się wypłaty jej posagu⁵⁴. W *Rocznikach polskich* Wespazjan Kochowski, pisząc o obradach sejmowych, stwierdził: „Austrya zaś stanowczo oświadczyła iż nie wyliczy summy posażnej, dopóki zabezpieczenia jej nie znajdzie w prawie zastawnem”⁵⁵.

3.3.2. Posag w postaci spłaty podzielonej na raty ustanowiono w umowach małżeńskich pomiędzy Boną Sforzą i Zygmuntem Jagiellończykiem, Elżbietą Habsburżanką i Zygmuntem II Augustem, Ludwiką Marią i Władysławem IV. W umowie wyraźnie określano czas kolejnych spłat kwoty posagowej.

Z przyznanych Bonie przez matkę Izabelę Aragońską 100 000 dukatów posagu pierwsza rata w wysokości 50 000 dukatów miała być przekazana zaraz po przybyciu Bony do Krakowa, na ręce wyznaczonych przez monarchę osób. Wpłata

⁵¹ Dogiel, I, dok. LII, s. 221, dok. LIII, s. 225. Do pomocy Radziwiłłowi do Wiednia został wysłany podkanclerzy Jan Przerembski, którego król zaopatrzył w instrukcje. Zygmunt II August żądał posagu w wysokości 100 000 fl. węgierskich, płatnych natychmiast w całości lub w dwóch ratach: pierwsza rata płatna natychmiast, druga – w ściśle określonym nieodległym terminie, zob. J. Jasnowski, *Mikołaj Czarny Radziwiłł (1515–1565). Kanclerz i marszałek ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego, wojewoda wileński*, Oświęcim 2014, s. 86.

⁵² „Summam intra trimestre tempus, postquam in Regno Comitibus de facienda Reformatione conventum, idque Maiestati eius Caesareae significatum fuerit, in numerata Cracoviae, aut ad Regni Poloniae confinia utrum Serenissimus Rex Poloniae maluerit, citra omnem dilationem exsolvet”, Dogiel, I, dok. LXXXIV, s. 273, dok. XCV, s. 288.

⁵³ *Ibidem*, dok. CXL, s. 323.

⁵⁴ I. Czamańska, *Wiśniowieccy. Monografia rodu*, Poznań 2007, s. 266; zob. też *Akta sejmowe województwa krakowskiego*, t. III: 1661–1673, wyd. A. Przyboś, Wrocław–Kraków 1959, s. 323–320.

⁵⁵ W. Kochowski, *Roczników polskich klimakter IV obejmujący dzieje Polski pod panowaniem króla Michała*, wyd. J.N. Bobrowicza, Lipsk 1853, s. 98.

pozostałej części miała być uregulowana w ratach rocznych po 25 000 dukatów w ciągu dwóch lat od skonsumowania małżeństwa⁵⁶.

Posag Elżbiety, pierwszej żony Zygmunta II Augusta, miał być wniesiony w dwóch ratach. Pierwszą część (1/3 całości) Ferdynand I, ojciec Elżbiety, zobowiązał się przesłać na ręce urzędników króla Zygmunta zaraz po ślubie. Pozostała część kwoty posagowej miała wpłynąć w ciągu roku, licząc od dnia po dopełnieniu małżeństwa⁵⁷. Zdaniem Agnieszki Marchwińskiej warunki powyższe nie zostały spełnione. Strona polska zgodziła się na odłożenie wypłaty do świąt Bożego Narodzenia 1543 r.⁵⁸. Dopiero po dwóch latach zwłoki posłowie austriaccy przekazali całą sumę 100 000 zł węgierskich⁵⁹. Tymczasem ze źródeł, które Autorka powołuje, wynika, że posłowie: baron Zygmunt Herberstein i dr Jan Lang, przywieźli kwotę „pięćdziesiąt dwa tysiące i kilkaset złotych węgierskich”, której wartość odpowiadała „siedemdziesięciu tysiącom kilkuset talarów”⁶⁰. W drugim źródle, do którego odsyła Autorka, czytamy, że przywieziona kwota wynosiła „48.000 aureorum Hungaricalium percepi in taleris, tres taleros pro aureis duobus computando, facit talerorum septuaginta duo milia, qui facit numeri et monetae Polonialis per gr. 32”⁶¹, czyli było to 2/3 zaległej, drugiej raty posagu.

⁵⁶ W. Pociecha, *Królowa Bona (1494–1557). Czasy i ludzie...*, s. 212, dok. 2: Intercyza ślubna Zygmunta I i Bony Sforzy, s. 261.

⁵⁷ „Obligabitur etiam Serenissimus Dominus Rex Ferdinandus eandem suae Maiestatis Filiam providere Dote centum millium aureorum Hungaricalium, auri puri, boni, et iusti ponderis. Illiusque tertiam partem, una cum traductione in manus Officialium Serenissimi Regis Dominini Sigismundi consignare, et exsolvere. Reliquas autem duas partes infra annum, et diem post consummationem Matrimonii, citra omnem dilationem...”, Dogiel, I, dok. XXVIII, s. 186. Jak stwierdza P. Jędrzejewski (*Elżbieta Austriaczka – królowa polska i wielka księżna litewska (1526–1545)*), „Res Gestae. Czasopismo historyczne” 2015, nr 1, s. 115), na tę część posagu wystawione zostały weksle z terminem rocznym, wierzycielem był dom bankierski Fuggerów, kredytodawca Habsburgów.

⁵⁸ „Condonatio paenae ducentorum millium aureorum Hungaricalium a Sigismundo I et Sigismundo Augusto Regibus Poloniae, Ferdinando Romanorum etc Regi facta, et prorogatio solutionis tertiae partis summae, Dotis nominatae sibi ab eodem debitae, adiecta clausula quae hic exprimitur”, Dogiel, I, dok. XXXV, s. 195–196; zob. W. Pociecha, *Elżbieta Austriaczka (1526–1545)*, PSB, t. VI, Kraków 1948, s. 256; A. Marchwińska, *Układy o małżeństwie oraz zaślubiny Zygmunta Augusta i Elżbiety Habsburżanki*, [w:] *Ad fontes. Studia ofiarowane księdzu prof. Alojzemu Szorcowi w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. Z. Jaroszewicz-Pierśławcew, I. Makarczyk, Olsztyn 2006, s. 258.

⁵⁹ *Ibidem*; podobny pogląd wyraził P. Jędrzejewski, *op. cit.*, s. 124–125.

⁶⁰ A. Przeździecki, *Królowa Elżbieta Rakuska – pierwsza żona Zygmunta Augusta*, [w:] *idem, Jagiellonki polskie w XVI wieku...*, s. 173.

⁶¹ *Rachunki dochodów i wydatków Zygmunta Augusta 1544–1548*, [w:] *Rachunki dworu królewskiego 1544–1567*, wyd. A. Chmiel, Kraków 1911, s. 171 (Źródła do Historii Sztuki i Cywilizacji w Polsce, t. I).

Posag Ludwiki Marii zobowiązał się wypłacić król francuski ze swoich środków⁶². Suma posagowa została podzielona na dwie transze, z których pierwsza miała być uiszczona przed zawarciem związku. Pokwitowanie Ludwikowi XIV w imieniu króla Polski (przyszłego małżonka) i księżniczki mieli przekazać ambasadorowie królewscy wysłani na uroczystość zawarcia związku. Kolejne 100 000 talarów przewidywano do zapłaty na koniec roku 1646. Pokwitowanie winni wystawić król Polski z Ludwiką Marią lub osoby upoważnione przez nich do odbioru pieniędzy⁶³.

3.3.3. Kwoty posagowe wyznaczone dla arcyksiężniczek Anny i Konstancji (1592 r., 1605 r.) nie zostały wypłacone Zygmuntowi III. Problem ten postanowiono rozwiązać w trakcie rokowań nad traktatem małżeńskim Cecylii Renaty z Władysławem IV, zwłaszcza że jednym z warunków wysuniętych przez pana młodego było wypłacenie przez Habsburgów zaległych sum posagowych po siostrach ojca Cecylii⁶⁴ – matce i macosze polskiego monarchy. W umowie małżeńskiej z r. 1637 postanowiono kwoty zaległych posagów zapisać jako zastaw hipoteczny na dobrach Wittingau (Trzeboń) w Królestwie Czeskim. Do sumy zapisanej na dochodach z dóbr włączono posag Cecylii Renaty⁶⁵. Habsburżankę uprawniono do pobierania dożywotnio 5 % dochodów z tych dóbr z tytułu posagu⁶⁶.

3.4. Strony zawierające umowę przedślubną starały się zagwarantować jej realizację. W treści kontraktów ustalano sankcje grożących stronie, która by nie dopełniła wynegocjowanych warunków. Postanowienia takie spotykamy tylko w niektórych układach małżeńskich.

⁶² Dogiel, I, dok. IX, pkt IV, s. 470.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ Anna i Konstancja były siostrami Ferdynanda II. K. Kwiatkowski (*Dzieje narodu polskiego za panowania Władysława IV. Króla polskiego i szwedzkiego*, Warszawa 1823, s. 160–161) mylnie podaje, że posag arcyksiężniczek, żon Zygmunta III, wynosił 300 000 złotych reńskich; z kolei A. Falniowska-Gradowska (*Wjazd, koronacja, wesele...*, s. 11) stwierdza, że „zaległe sumy posagowe matki i macochy, Anny i Konstancji” wynosiły 500 000 dukatów, bez odesłania do źródeł.

⁶⁵ Dogiel, I, dok. C, s. 311; A.S. Radziwiłł, *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, t. 2: 1637–1646, tłum. i oprac. A. Przyboś, R. Żelewski, Warszawa 1980, s. 39; K. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 160; W. Dobiecki, *Cecylia Renata Austriaczka. Władysława IV pierwsza małżonka*, „Dzwon Literacki. Pismo Zbiorowe” 1846, t. II, s. 336; A. Szelągowski, *Rozkład Rzeszy i Polska za panowania Władysława IV*, Kraków 1907, s. 220; R. Kołodziej, *Pierwszy sejm z 1637 roku*, Szczecin 2003, s. 22. Wobec wysokości kwot posagów i wierzytelności Wazów wobec Habsburgów, K. Kwiatkowski (*op. cit.*, s. 160, 318–319, przypis s. 160–161) uważa, że zastaw na Wittingau (Kwiatkowski pisze: Wittengau) nie miał istotnej wartości.

⁶⁶ Cecylia Renata została upoważniona również do pobierania dochodów od sum posagu swoich ciotek (Anny i Konstancji) i od pożyczki udzielonej przez Zygmunta i Konstancję Habsburgom, które również zapisano na hipotecę tych dóbr, tak aby rocznie była to kwota 25 000 fl. Postanowiono też, że jeśli wysokość rocznego czynszu z ww. dóbr będzie niższa, lub zostaną one zdewastowane, to cesarz wyrówna różnicę dochodami z innych źródeł, Dogiel, I, dok. C, s. 311.

Władysław Pogrobowiec 12 sierpnia 1453 r., zatwierdzając kontrakt małżeński pomiędzy Elżbietą Rakuszką a Kazimierzem IV Jagiellończykiem, w drugim piśmie dotyczącym posagu siostry ustalił karę umowną grożącą stronie niewypelniającej warunków⁶⁷. Król węgierski przyrzekał królowi polskiemu *sine dolo, et fraude sub fide, et honore* spłacić w ciągu trzech lat posag wysokości 100 000 fl. W przypadku niedotrzymania tego terminu zobowiązał się do zapłacenia 200 000 fl. (w kwocie tej mieścił się posag). Gdyby nastąpiła zwłoka w przekazaniu sumy posagu, Władysław upoważniał Kazimierza do wyegzekwowania wspomnianej kwoty zarówno z królewszczyzn, jak i z dóbr jego poddanych⁶⁸. Na mocy porozumienia między monarchami odstąpiono wkrótce od powyższego rozstrzygnięcia, godząc się na spłatę w ratach. Ustalono, że jeśli pierwsza część posagu, w wysokości 32 000 fl., zostanie spłacona w terminie trzyletnim, wówczas król Polski ani jego sukcesorzy nie skorzystają z uprawnienia do egzekucji pozostałej należności sumy posagowej, zachowując prawa do dochodzenia spłaty tej kwoty.

Kwota 100 000 fl. ponad kwotę posagu została przewidziana w sytuacji, gdyby jedna ze stron nie dopełniła któregośkolwiek z postanowień kontraktu małżeńskiego. Takie zapisy widnieją w kontrakcie Bony Sforzy (1517 r.), Elżbiety (1530 r.) i Katarzyny (1553 r.) Habsburżanek. Gdyby zaistniał taki stan, układy z Habsburżankami dozwalały na przeprowadzenie egzekucji na majątku cesarskim i dobrach jego poddanych celem uzyskania zaległej kwoty⁶⁹.

W paktach matrymonialnych Barbary Zápolyi (1511 r.), żon Zygmunta III, Władysława IV i Jana Kazimierza nie zawarto sankcji za niedotrzymanie warunków układu małżeńskiego.

Z kolei w umowie o małżeństwie Michała Korybuta i Eleonory Marii Józefy z 1669 r. nie poruszono w ogóle kwestii restrykcji grożących stronom naruszającym warunki umowy. Zamieszczono jednak postanowienie, że królowa po przybyciu do Królestwa Polskiego ma dokonać aktu abrenuncjacji, czyli zrzeczenia się praw do majątku rodzinnego i braterskiego, sukcesji Królestwa Węgier, Czech i władztw domu Austrii oraz darowizny cesarskiej. Miała tego dokonać przez podpisanie pism specjalnie w tym celu przygotowanych. To zrzeczenie uzyskiwało moc prawną po spłaceniu posagu, co z kolei miało nastąpić po ustanowieniu przez najbliższy sejm oprawy dla królowej⁷⁰. Uzależniono zatem wypłacenie posagu od spełnienia określonych warunków.

⁶⁷ *Ibidem*, dok. VI, s. 156–157.

⁶⁸ *Ibidem*, dok. VII, s. 158.

⁶⁹ *Ibidem*, dok. LII, s. 223.

⁷⁰ *Ibidem*, dok. CXL, s. 325.

Na 11 analizowanych kontraktów małżeńskich, w czterech przewidziana została sankcja pieniężna na wypadek niewypełnienia przez stronę któregoś z warunków umowy. W jednej z nich odstąpiono jednak od stosowania sankcji. W sześciu umowach nie przewidziano w takim przypadku konsekwencji finansowych. Z kolei w kontrakcie Michała Korybuta i Eleonory uzależniono spłatę kwoty posagowej od ustanowienia przez sejm oprawy królowej.

4

Wypożyczenie królewskiej panny młodej było jednym z istotnych warunków umowy małżeńskiej. Posag był wyznaczany przez formalnego opiekuna panny młodej, mającego w posiadaniu dobra, z których należał się posag. W przypadku śmierci ojca czyniła to wcześniej powołana rada opiekuńcza lub matka i najbliżsi krewni. Obowiązek ten mógł obciążyć też monarchę sprawującego opiekę nad sierotą.

Tabela 2. Podmiot wyznaczający posag, wysokość, termin i miejsce przekazania posagu

Osoba wydająca posag, osoba uposażona	Wysokość posagu	Termin przekazania	Miejsce przekazania
Władysław Pogrobowiec, król Czech, Węgier i Chorwacji ^I dla Elżbiety Rakuszanek, żony Kazimierza Jagiellończyka.	100 000 fl. węgierskich	Cała kwota <i>non per partes, sed plenarie</i> w ciągu trzech lat od 2 lutego 1454 r. wpłacona będzie ^{II} .	Namysłów
Jadwiga księżna cieszyńska z synami ^{III} dla Barbary Zápolyi, żony Zygmunta I Jagiellończyka.	100 000 fl. węgierskich ^{IV}	Brak danych	Brak danych
Izabela Aragońska księżna Mediolanu i Bari ^V , dla Bony, żony Zygmunta I Jagiellończyka	100 000 dukatów (złotych węgierskich)	I rata: 50 000 dukatów po przyjeździe Bony do Krakowa; II i III rata: po 25 000 dukatów co roku od dnia skonsumowania małżeństwa ^{VI} .	Kraków
Ferdynand I Habsburg, król Czech i Węgier (od 1526 r.) dla Elżbiety Austriaczki ^{VII} , żony Zygmunta II Augusta.	100 000 dukatów	1/3 kwoty posagu na ręce urzędników króla Zygmunta I po ślubie; pozostałe 2/3 posagu w ciągu roku po skonsumowaniu małżeństwa ^{VIII} .	Brak danych
Ferdynand I Habsburg, król Czech i Węgier (od 1526 r.) dla Katarzyny Austriaczki ^{IX} , żony Zygmunta II Augusta	100 000 fl. reńskich ^X	Cała kwota w ciągu jednego roku od skonsumowania małżeństwa ^{XI} .	Brak danych

Osoba wydająca posag, osoba uposażona	Wysokość posagu	Termin przekazania	Miejsce przekazania
Rudolf II cesarz ze współopiekunami Ferdynandem arcyksięciem Austrii, Wilhelmem księciem Palatynatu Renu i Anną Marią Bawarską arcyksiężną Austrii, wdową po Karolu Styryjskim ^{xii} (matką Anny Austriaczki, żony Zygmunta III Wazy.	45 000 fl. reńskich	W ciągu 3 miesięcy po uchwale- niu przez sejm oprawy i zawa- domieniu o tym cesarza ^{xiii} .	W Krako- wie lub na granicy pań- stwa.
Arcyksiążę Ferdynand (w imieniu siostry Konstancji) i matka Anna Maria Bawarska arcyksiężna Austrii, wdowa po Karolu Styryjskim ^{xiv} dla Konstancji Habsburżanki, żony Zygmunta III Wazy.	45 000 fl. reńskich	W ciągu 3 miesięcy po uchwale- niu przez sejm oprawy i powia- domieniu o tym cesarza ^{xv} .	W Krako- wie lub na granicy pań- stwa.
Ferdynand III, król Węgier i Chor- wacji (od 1637 r.), cesarz (od 1637 r.) dla Cecylii Renaty ^{xvi} , żony Władysława IV Wazy.	100 000 fl. reńskich	„[...] tę sumę rzeczywiście teraz wyplaci w sposób, który uzgod- niono w innym czasie i miejscu” ^{xvii} .	Posag zapi- sany na hi- potece dóbr Wittingau w Czecha- ch ^{xviii} .
Król Ludwik XIV ^{xix} z królową matką, regentką Anną Austriaczką dla Lu- dwiki Marii Gonzagi de Nevers, żony Władysława IV Wazy.	700 000 tala- rów, z kwoty tej 200 000 talarów jako posag ^{xx} .	I rata: 100 000 talarów w przed- dzień zawarcia związku małżeń- skiego (5 XI 1645 r.); II rata: 100 000 talarów na ko- niec roku 1646.	Brak danych
Ludwika Maria Gonzaga de Nevers (małżeństwo z Janem Kazimierzem)	600 000 liwów ^{xxi}	Brak danych	Brak danych
Leopold I Habsburg cesarz (od 1657 r.) ^{xxii} dla Eleonory Marii Józefy Habsburżanki, żony Michała Kory- buta Wiśniowieckiego.	100 000 fl. reńskich	Po ustanowieniu oprawy posagu królowej ^{xxiii} .	„Kwotę posagu teraz cesarz całkowicie zapłaci” ^{xxiv} .

ⁱ B. Wapowski, *Dzieje Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego od roku 1380 do 1535*, tłum. i wyd. M. Malinowski, t. 3, Wilno 1848, s. 182. Władysław, brat Elżbiety, był młodszy od niej o cztery lata; ⁱⁱ *Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*, t. I, pars I–II, ed. M. Dogiel, Vilnae 1758 [dalej: Dogiel, I], dok. VII, s. 158; *Matricularum Regni Poloniae summaria*, ed. T. Wierzbowski, pars I: *Casimiri IV regis tempora complectens (1447–1492)*, Varsoviae MCMV, dok. 178, s. 11; B. Wapowski, *op. cit.*, s. 182; ⁱⁱⁱ B. Przybyszewski, *Barbara Zapolya. Królowa Polski 1512–1515*, Łańcut 2000, dok. III: Kraków dnia 5 grudnia 1510, Król Zygmunt do Jana Łaskiego arcybiskupa gnieźnieńskiego, s. 25–26; K. Baczkowski, *Kongres wie-deński 1515 roku*, Oświęcim 2015, s. 77; ^{iv} Dogiel, I, dok. XLV/2: *Dotis, et Dotalitii Serenissimae*

Barbarae reginae Poloniae, s. 119; ^v W. Pociecha, *Królowa Bona (1494–1557). Czasy i ludzie Odrodzenia*, t. 1, Poznań 1949, s. 211–212, dok. 2: Intercyza ślubna Zygmunta I i Bony Sforzy, s. 261; ^{vi} *Ibidem*, s. 212, dok. 2: Intercyza ślubna Zygmunta I i Bony Sforzy, s. 260; J. Rzońca, *Ceremoniał zaślubin i koronacji Bony Sforzy*, [w:] *Wesela, chrzciny i pogrzeby w XVI–XVIII wieku. Kultura życia i śmierci*, red. H. Suchojad, s. 80; ^{vii} Dogiel, I, dok. XXVIII, s. 186; ^{viii} *Ibidem*, s. 185; A. Marchwińska, *Układy o małżeństwie oraz zaślubiny Zygmunta Augusta i Elżbiety Habsburżanki*, [w:] *Ad fontes. Studia ofiarowane księdzu prof. Alojzemu Szorcowi w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. Z. Jaroszewicz-Piersławcew, I. Makarczyk, Olsztyn 2006, s. 252, 258; ^{ix} Dogiel, I, dok. LIII, s. 225; ^x „[...] quod Nos Rex Ferdinandus antedictus praefatam centum millium florenorum Rhenensium Summam in unius Anni a die consumati Matrimonii computandi spatio, et termino in Ducatis Aureis Hungaricalibus, seu alterius cuffionis, quae valori, et bonitati Aureorum Hungaricorum par sit, boni, et iusti ponderis, vel in Thaleris, ita ut in Regno Poloniae tam Aurei, quam Thaleri expenduntur, realiter, et cum affectu exolvere, et representare debeamus et teneamur”, *ibidem*, dok. LII, s. 221; ^{xi} *Ibidem*, dok. LII, s. 221, dok. LIII s. 225; A. Marchwińska, *Uroczystości zaślubin Zygmunta Augusta i Katarzyny Habsburżanki (1553)*, [w:] *Polska w kręgu polityki, kultury i gospodarki europejskiej. Księga pamiątkowa z okazji 70-lecia urodzin prof. Maksymiliana Grzegorza*, red. Z. Zyglewski, Bydgoszcz 2007, s. 165; ^{xii} Dogiel, I, dok. LXXXIV, s. 273; ^{xiii} *Ibidem*; ^{xiv} *Ibidem*, dok. XCV, s. 287, 288. W umowie małżeńskiej Konstancję reprezentował brat Ferdynand i matka Anna Maria Bawarska; ^{xv} *Ibidem*, dok. XCV, s. 287–288; ^{xvi} *Ibidem*, dok. XCIX, s. 308; ^{xvii} *Ibidem* [tłum. własne T. Szulc]; ^{xviii} *Ibidem*, dok. C, s. 311; Sumariusz Metryki Koronnej. Księga Wpisów MK 184 z AGAD, oprac. J. Dąbrowski, s. 19, 39/2195, www.agad.gov.pl/inwentarze/6SumariuszMK184.pdf [dostęp: 29.03.2019]; ^{xix} Ludwik XIV, w chwili zawierania związku Ludwika Marii z Władysławem IV, liczył siedem lat; ^{xx} Dogiel, I, dok. IX, s. 470, pkt II i III; ^{xxi} Kontrakt małżeństwa Maryi Ludwika z Janem Kazimierzem, zawarty w Warszawie dnia 1 marca 1649 r. ratyfikowany przez króla Ludwika XIV..., [w:] *Portofolio królowej Maryi Ludwika, czyli Zbiór listów, aktów urzędowych i innych dokumentów, ściągających się do pobytu tej monarchini w Polsce*, wyd. E. Raczyński, t. I, Poznań 1844, art. 4, s. 39; T. Szulc, *Status prawnomajątkowy Ludwika Marii de Gonzaga w świetle intercyz małżeńskich z roku 1645 i 1649*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2015, t. XCVI, s. 158. Jeden talar stanowił równowartość 3 liwrów; 1 liwr miał wartość 1,08 złotego polskiego; ^{xxii} Leopold I, przyrodni brat Eleonory, syn Ferdynanda III i jego pierwszej żony Anny Marii Hiszpańskiej, córki króla Hiszpanii i Portugalii, Filipa III; ^{xxiii} Dogiel, I, dok. CXL, s. 323; Biblioteka Książąt Czartoryskich, Teki Naruszewicza, t. 165, dok. 119, s. 532; zob. T. Szulc, *Oprawa posagu królowych w szlacheckiej Rzeczypospolitej*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2015, t. XCIV, s. 142; ^{xxiv} Biblioteka Książąt Czartoryskich, Teki Naruszewicza, t. 165, dok. 119, s. 531.

Źródło: opracowanie własne.

Bibliografia

Źródła

- Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, t. III: 1661–1673, wyd. A. Przyboś, Wrocław–Kraków 1959.
- Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*, t. I, pars I–II, ed. M. Dogiel, Vilnae 1758.
- Diariusz sejmu nadzwyczajnego 1670 roku*, oprac. K. Przyboś, M. Ferenc, Kraków 2004.
- Długosz J., *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. XII: 1445–1461, red. J. Wyrozumski, wyd. 2, Warszawa 2009.
- Le grand Condé et le duc D'Engihien. Lettres inédites à Marie-Louise de Gonzague, reine de Pologne, sur la cour de Louis XIV (1660–1667)*, publiées le manuscrit original autographe de Chantilly par E. Magne, Paris 1920.
- Marolles M. de, *Mémoires de Michel de Marolles, abbé de Villeloin*, divisez en trios parties, a Paris 1656.
- Portofolio królowej Maryi Ludwiki, czyli Zbiór listów, aktów urzędowych i innych dokumentów, ściągających się do pobytu tej monarchini w Polsce*, wyd. E. Raczyński, t. I, Poznań 1844.
- Radziwiłł A.S., *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, t. 2: 1637–1646, tłum. i oprac. A. Przyboś, R. Żelewski, Warszawa 1980.
- Sumariusz Metryki Koronnej. Księga Wpisów MK 184 z AGAD, oprac. J. Dąbrowski, s. 19, 39/2195, www.agad.gov.pl/inwentarze/6SumariuszMK184.pdf [dostęp: 29.03.2019].
- Teki Naruszewicza, t. 165, dok. 119, Biblioteka Książąt Czartoryskich.
- Traktaty polsko-austriackie z drugiej połowy XVII wieku*, oprac., wstęp, przypisy Z. Wójcik, Warszawa 1985.

Opracowania

- Anselme (de Sainte-Marie), Honoré Caille du Fourny, Louis Potier de Courcy, *Histoire généalogique et chronologique de la Maison Royale de France, des pairs, des grands officiers de la Couronne & de la Maison du Roy & des anciens barons du Royaume...*, t. III, a Paris 1728.
- Appl T., *Der Ausbau geistlicher Zentren als Kernstück der Kirchenpolitik Herzog Wilhelms V. (1579–1597/98) in Bayern*, Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät [...] der Universität Regensburg [mps pracy doktorskiej, 2009], s. 31, <https://core.ac.uk/download/pdf/11543796.pdf> [dostęp: 29.03.2019].
- Borkowska U., *Pacta matrimonialia domu Jagiellonów*, „Roczniki Humanistyczne” 2000, t. XLVIII, z. 2: *Historia*, zeszyt specjalny: *Cursus mille annorum ofiarowane Profesorowi Eugeniuszowi Wiśniewskiemu*, s. 44–60.
- Baczkowski K., *Kongres wiedeński 1515 roku*, Oświęcim 2015.
- Bartoszewicz J., *Barbara Zapolska* [w:] *Encyklopedia Powszechna*, t. 2, Warszawa 1860, s. 863.
- Bartoszewicz J., *Cecylia Renata*, [w:] *Encyklopedia Powszechna*, t. 5, Warszawa 1861, s. 5.

- Bartoszewicz J., *Maryja Ludwika Gonzaga de Nevers*, [w:] *Encyklopedia Powszechna*, t. 18, s. 100.
- Barwicka-Makuła A., *Od wrogości do przyjaźni. Habsburgowie austriaccy wobec Polski w latach 1587–1592*, Katowice 2013.
- Bielski M., *Kronika Polska*, t. II (księga IV, V), wyd. K.J. Turowski, Sanok 1856.
- Bogucka M., *Kazimierz Jagiellończyk i jego czasy*, Warszawa 1981.
- Burzyński P., *Prawo polskie prywatne napisane i poświęcone pamięci ubiegłych w roku 1864 pięciuset lat istnienia Uniwersytetu Krakowskiego*, t. 2, cz. 2: *Prawo rodzinne*; cz. 3 *Prawo majątkowe*, Kraków 1871.
- Czamańska I., *Wiśniowieccy. Monografia rodu*, Poznań 2007.
- Czapliński W., *Cecylia Renata*, [w:] PSB, t. III, Kraków 1937.
- Dąbkowski P., *Prawo prywatne polskie*, t. I, Lwów 1910.
- Duczmał M., *Jagiellonowie. Leksykon biograficzny*, Kraków 1996.
- Dobiecki W., *Cecylia Renata Austriaczka. Władysława IV pierwsza małżonka*, „Dzwon Literacki. Pismo zbiorowe” 1846, t. II, s. 5–91.
- Dobner H., *Briefwechsel zwischen Erzherzogin Maria von Innerösterreich und ihrer Tochter Anna, Königin von Polen und Schweden, während ihres Aufenthaltes in Schweden 1593/1594. Historische Analyse und Edition*, Universität Wien [mps pracy doktorskiej, 2015], s. 26, othes.univie.ac.at/38905/1/2015-08-10_0800925.pdf [dostęp: 29.03.2019].
- Dutkiewicz W., *Przypis do stosunków majątkowych między małżonkami podług dawnego prawa mazowieckiego*, Warszawa 1882 (Biblioteka Umiejętności Prawnych IV. Miscellanea).
- Garbacik J., *Elżbieta Rakuszanka (1436–1505)*, PSB, t. VI, Kraków 1948.
- Jasiński K., *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziębiccy, głogowscy, żagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*, Kraków 2007.
- Gillois E., *Chroniques du Nivernois. Les comtes et les ducs de Nevers*, Paris 1867.
- Hennel-Bernasikowa M., *Ślub królewski na Jasnej Górze. Michał Korybut Wiśniowiecki i Eleonora Habsburg – 1670*, Jasna Góra–Częstochowa 2005.
- Jasnowski J., *Mikołaj Czarny Radziwiłł (1515–1565). Kanclerz i marszałek ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego, wojewoda wileński*, Oświęcim 2014.
- Jędrzejewski P., *Elżbieta Austriaczka – królowa polska i wielka księżna litewska (1526–1545)*, „Res Gestae. Czasopismo historyczne” 2015, nr 1, s. 107–127.
- Kamecka-Skrajna M., *Królowa Eleonora Maria Józefa Wiśniowiecka (1653–1697)*, Toruń 2007.
- Kočevar V., *Ferdinand II. Vom innerösterreichischen Landesfürsten zum Kaiser des Heiligen Römischen Reiches*, „De Musica Disserenda” 2017, R. XIII, nr 1–2, s. 22, <https://ojs.zrc-sazu.si/dmd/article/download/6576/6228> [dostęp: 29.03.2019].
- Kochowski W., *Roczników polskich klimakter IV obejmujący dzieje Polski pod panowaniem króla Michała*, wyd. J.N. Bobrowicza, Lipsk 1853.
- Kołodziej R., *Pierwszy sejm z 1637 roku*, Szczecin 2003.
- Korzon T., *Dola i niedola Jana III Sobieskiego 1629–1674*, t. II, Kraków 1898.

- Kozłowski K., *O powtórny ożenieniu króla Zygmunta III i jego stosunkach rodzinnych z Austrią*, „Biblioteka Warszawska” 1866, t. III, s. 269–312.
- Kwiatkowski K., *Dzieje narodu polskiego za panowania Władysława IV. Króla polskiego i szwedzkiego*, Warszawa 1823.
- Lepszy K., *Anna Austriaczka*, PSB, t. I, Kraków 1935.
- Lepszy K., *Rzeczpospolita Polska w dobie sejmów inkwizycyjnych (1589–1592)*, Oświęcim 2015.
- Lewandowska-Malec I., *Zabezpieczenie majątkowe królowych polskich na przełomie XVI i XVII w. Oprawa wiana Anny i Konstancji z Habsburgów*, [w:] *Prawo blisko człowieka. Z dziejów prawa rodzinnego i spadkowego*, materiały z konferencji zorganizowanej przez Sekcję Historii Państwa i Prawa Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa UJ, Kraków 7–8 marca 2007 r., red. M. Mięka, Kraków 2008, s. 37–46.
- Libiszowska Z., *Ludwika Maria Gonzaga*, PSB, t. XVIII, Wrocław–Warszawa–Kraków 1973.
- Lichnowsky E.M., *Geschichte des Hauses Habsburg*, Bd. 6: *Von Herzog Friedrichs Wahl zum römischen König bis zu König Ladislaus Tod*, Wien 1842.
- Łubieński S., *Droga do Szwecji Zygmunta III, króla polskiego i szwedzkiego, w 1593 roku*, tłum. A.B. Jocher. *Rozruchy domowe w Polsce*, tłum. S. Szczygiel, Opole 2009.
- Marchwińska A., *Układy o małżeństwie oraz zaślubiny Zygmunta Augusta i Elżbiety Habsburżanki*, [w:] *Ad fontes. Studia ofiarowane księdzu prof. Alojzemu Szorcowi w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. Z. Jaroszewicz-Pierśniak, I. Makarczyk, Olsztyn 2006, s. 248–259.
- Marchwińska A., *Uroczystości zaślubin Zygmunta Augusta i Katarzyny Habsburżanki (1553)*, [w:] *Polska w kręgu polityki, kultury i gospodarki europejskiej. Księga pamiątkowa z okazji 70-lecia urodzin prof. Maksymiliana Grzegorza*, red. Z. Zyglewski, Bydgoszcz 2007, s. 162–177.
- Mosbach A., *Kilka kart z dziejów austriacko-szląsko-polskich, mianowicie za Zygmunta III*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego” 1869, t. 5, s. 193–264.
- Matricularum Regni Poloniae summaria*, ed. T. Wierzbowski, pars 1: *Casimiri IV regis tempora complectens (1447–1492)*, Varsoviae MCMV.
- Pociecha W., *Królowa Bona (1494–1557). Czasy i ludzie Odrodzenia*, t. 1, Poznań 1949.
- Pociecha W., *Bona Sforza d’Aragona (1494–1557)*, PSB, t. II, Kraków 1936.
- Pociecha W., *Elżbieta Austriaczka (1526–1545)*, PSB, t. VI, Kraków 1948.
- Przeździecki A., *Jagiellonki polskie w XVI wieku. Obrazy rodziny i dworu Zygmunta I i Zygmunta Augusta królów polskich*, t. I, Kraków 1868.
- Przyboś A., *Michał Korybut Wiśniowiecki 1640–1673*, wyd. 2, Kraków 2007.
- Przybyszewski B., *Barbara Zapolya. Królowa Polski 1512–1515*, Łańcut 2000.
- Rachunki dochodów i wydatków Zygmunta Augusta 1544–1548*, [w:] *Rachunki dworu królewskiego 1544–1567*, wyd. A. Chmiel, Kraków 1911 (*Źródła do Historii Sztuki i Cywilizacji w Polsce*, t. I).
- Rudziński E., *Polskie królowe. Żony Piastów i Jagiellonów*, t. I, Warszawa 1985.

- Rzońca J., *Ceremoniał zaślubin i koronacji Bony Sforzy*, [w:] *Wesela, chrzciny i pogrzeby w XVI–XVIII wieku. Kultura życia i śmierci*, red. H. Suchojad, Warszawa 2001, s. 75–89.
- Smíšek R., Konradowa M., *Habsburgowie i Michał Korybut Wiśniowiecki: przyjazd arcyksiężniczki Eleonory Marii do Rzeczypospolitej w 1670 roku jako sposób komunikacji symbolicznej*, „*Historia Slavorum Occidentis*” 2015, nr 2 (9), s. 101–136.
- Sokołowski A., *Przed rokoszem. Studium historyczne za czasów Zygmunta III*, „*Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności*” 1882, t. XV.
- Spasowicz W., *O stosunkach majątkowych między małżonkami wedle dawnego prawa polskiego*, [w:] idem, *Pisma*, t. IV, Petersburg 1892, s. 33–34.
- Stępkowska A., *Ustanowienie a ukonstytuowanie się posagu w rzymskim prawie klasycznym*, „*Zeszyty Prawnicze UKSW*” 2006, t. 6, z. 1, s. 195–218.
- Strzelecki A., *Sejm z r. 1605*, Kraków 1921.
- Sucheni-Grabowska A., *Zygmunt August król polski i wielki książę litewski 1520–1562*, Warszawa 1996.
- Szajnocha K., *Matka Jagiellonów. Szkic historyczny*, Warszawa–Lublin–Łódź–Kraków 1918.
- Szelągowski A., *Rozkład Rzeszy i Polska za panowania Władysława IV*, Kraków 1907.
- Szulc T., *Status prawnomajątkowy Ludwiki Marii de Gonzaga w świetle intercyz małżeńskich z roku 1645 i 1649*, „*Studia Prawno-Ekonomiczne*” 2015, t. XCVI, s. 145–162.
- Szulc T., *Oprawa posagu królowych w szlacheckiej Rzeczypospolitej*, „*Studia Prawno-Ekonomiczne*” 2015, t. XCIV, s. 123–148.
- Waliszewski K., *Marya Mantuańska, królowa polska 1644–1648. Studium biograficzne na podstawie źródeł rękopiśmiennych*, „*Biblioteka Warszawska*” 1885, t. III, s. 321–342.
- Waliszewski K., *Polsko-francuskie stosunki w XVII wieku. 1644–1667. Opowiadania i źródła historyczne ze zbiorów archiwalnych francuskich publicznych i prywatnych...*, Kraków 1889.
- Wapowski B., *Dzieje Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego od roku 1380 do 1535*, tłum. i wyd. M. Malinowski, t. 3, Wilno 1848.
- Wjazd, koronacja, wesele Najjaśniejszej Królowej Jej Mości Cecylii Renaty w Warszawie roku 1637, oprac. A. Falniowska-Gradowska, Warszawa 1991.
- Wdowiszewski Z., *Genealogia Jagiellonów i Domu Wazów w Polsce*, Kraków 2005.
- Winiarz A., *Polskie prawo majątkowo-małżeńskie w wiekach średnich*, „*Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny*” 1899, Serya II, t. XII, s. 159–291.

TADEUSZ SZULC

DR HAB., PROF. UŁ, UNIWERSYTET ŁÓDZKI

ORCID: 0000-0002-1943-5122

*Posag królowych w świetle umów małżeńskich królów polskich
z XV–XVII wieku*

Artykuł traktuje o instytucji posagu w królewskich kontraktach małżeńskich. Podstawę źródłową stanowi 11 zachowanych umów małżeńskich z lat 1453–1669. Posag był wyznaczany przez formalnego opiekuna panny młodej, mającego w posiadaniu dobra, z których należał się posag. W przypadku śmierci ojca czyniła to rada opiekuńcza lub matka z najbliższymi krewnymi. Wśród analizowanych umów, w siedmiu przypadkach (z których sześć dotyczyło małżonek proweniencji habsburskiej) wysokość posagu wynosiła 100 000 fl. Posag dwóch Habsburżanek, żon Zygmunta III, odbiegał od podanej wysokości i wynosił po 45 000 fl. Do wyjątków należał też posag rządu 200 000 fl. W źródłach nie napotkaliśmy informacji o zastosowaniu restrykcji przewidzianych w umowie na wypadek niedochowania warunków umowy ślubnej.

Słowa kluczowe: małżeńskie umowy majątkowe, posag królowej, przedmiot królewskiego posagu, wyznaczanie posagu królowej

TADEUSZ SZULC

ASSOCIATE PROFESSOR, UNIVERSITY OF ŁÓDŹ

ORCID: 0000-0002-1943-5122

*The dowry of queens in the light of contracts of Polish kings
of the 15th–17th centuries*

The article deals with the institution of dowry in the royal marriage contracts. It is based on the sources consisted of eleven preserved marital contracts of the Polish kings from 1453–1669. The dowry was designated by the formal guardian of the bride who possessed the property of which the dowry was charged. In the event of bride's father's death, it was done by a guardianship council or a mother with close relatives. In seven out of eleven analyzed contracts (of which six concerned wives of the Habsburg provenance) the amount of dowry was 100,000 florins. However the dowry of two Habsburgs differed from the previous amount – it amounted 45,000 florins each. Exceptionally a dowry amounted up to 200,000 florins. In the sources we did not find any data proving the effects of not keeping the provisions of the marriage agreements.

Key words: royal marriage contracts, the dowry of the queen, the object of the dowry, the appointment of the queen's dowry

